

BEATRICE DE GRAAF

Gevaarlijke vrouwen

Tien militante vrouwen in het vizier

Boom Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van de illustraties te achterhalen. Mocht u desondanks menen dat uw rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunt u zich wenden tot de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

Omslag: Studio Jan de Boer

Zetwerk: Zeno

© 2012 Beatrice de Graaf

ISBN 978 94 610 5 471 5

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Inleiding 7

1. Ulrike Meinhof, ‘ontaarde moeder’ 21
2. Angela Davis, ‘Black Power-icoon’ 43
3. Bernardine Dohrn, ‘cheerleader van de revolutie’ 67
4. Lidwina Janssen, het ‘naïeve meisje’ 93
5. Hansina Uktolseja, de ‘fanatieke verloofde’ 133
6. Zarema Moezjachojeva, de ‘zwarte weduwe’ 155
7. Malika El Aroud, ‘boegbeeld van de digitale jihad’ 189
8. Tanja Nijmeijer, ‘stout buurmeisje’ 217
9. Abida K. en de ‘amazones van Allah’ 249
10. Beate Zschäpe, ‘naziliefje’ 291

Conclusie: gevaarlijke beeldvorming 319

Noten 329

Literatuur en bronnen 355

Woord van dank 373

Register 377

Inleiding

De vrouwelijke terrorist: enkele kanttekeningen

De gemiddelde terrorist is tegenwoordig man, zo lijkt het als we de kranten erop naslaan. Hij draagt tulband, baard en bomgordel. Zo duikt het beeld van de terrorist op in de media, op televisie, op spotprenten. Dit beeld suggereert een specifiek soort terrorist, de jihadist. Hoewel daar sinds een paar jaar ook het type van de blanke 'lone wolf' is bijgekomen. Cijfers bevestigen dat het meestal mannen in een leeftijd tussen achtien en dertig jaar zijn die naar de wapens grijpen. Het aantal veroordeelde terroristen was en is vooral mannelijk, hoewel dat per werelddeel, periode en terroristische organisatie wel verschilt.

Bij westerse seculiere organisaties in de jaren zeventig was dat wel anders. Daar waren toen meer vrouwen actief. Maar dankzij de laatste golf, beeldbepalend jihadistisch terrorisme, is de indruk ontstaan dat de gemiddelde terrorist een mannelijke fundamentalist is.¹ Het hoge percentage mannelijke terroristen in de Arabische wereld wordt wel verklaard aan de hand van de demografie. Zo meent de Duitse onderzoeker Gunnar Heinsohn dat het gebrek aan werkgelegenheid in het Midden-Oosten, gekoppeld aan de betere medische verzorging, hogere scholing en lagere sterfte, tot veel frustratie leidt bij jonge

mannen. Er zijn te weinig banen, vrouwen of kansen voor deze jonge jongens. De Palestijnse vluchtelingenkampen zijn een goed voorbeeld van een situatie waar een carrière als terrorist niet zo'n ondenkbare keuze is, zeker niet als je de achtste zoon in het gezin bent.

Er is nog een reden dat dit mannelijke rolpatroon van de jihadist het beeld bepaalt. Jihadistische organisaties zijn per definitie islamitisch-fundamentalistisch en laten daarom alleen al weinig ruimte open voor vrouwen. Een vrouw in de organisatie, als leidinggevende persoon, als organisator, inspirator of zelfs als zichtbare uitvoerder, zou een blamage zijn voor een rechtgeaarde jihadist. Het zou immers betekenen dat er niet genoeg dappere en capabele mannen beschikbaar waren. Door dit mogelijke eerverlies wilden organisaties als Al Qaeda, de Taliban of de Islamitische Jihad vrouwen niet in een actieve rol tot de kring van terroristische samenzweerders toelaten.

Toch waren en zijn vrouwen ook actief in jihadistische organisaties. Niet als leider, als sjeik of als boegbeeld, maar als persoon op de achtergrond. Osama bin Laden werd bij zijn arrestatie en executie op 2 mei 2011 in gezelschap van zijn vrouwen aangetroffen. Vrouwen fungeerden als foerageur, als informatiebron en als logistiek medewerker. Sinds het midden van de jaren tachtig werden zij ook vaker als wapen ingezet. De eerste vrouwelijke zelfmoordterrorist, Sana'a Mehadli, achttien jaar oud, blies zichzelf in 1985 op. Zij was gerekruteerd door de Syrische Socialistische Nationale Partij. In 2000 baarden de 'zwarte weduves' in Tsjetsjenië opzien, nadat zij ook al in de Tsjetsjeense Oorlog van 1995-1996 als strijders hun mannetje hadden gestaan. Na de Tweede Intifada in 2000 zetten ook de Palestijnse commando's vrouwen in als zelfmoordterrorist. In 2002 blies Wafa Idris zich op voor de Palestijnse zaak.²

Na 9/11 verspreidde het fenomeen van de jihadistes zich naar Irak. Abu Musab Al-Zarqawi was de eerste Al Qaeda-leider die in 2003 overging tot het inzetten van zelfmoordterroristes. Toen twee van hen echter het syndroom van Down bleken te hebben, leverde dit de Iraakse tak van Al Qaeda wereldwijde

kritiek van collega-jihadisten op. Al-Zarqawi was te ver gegaan. De vrouwen wisten immers niet wat ze deden, en dat was niet de bedoeling van martelaarschap. Bovendien was het een extra aantasting van de eer van de organisatie als men tot zulke lage en onterende methodes moest overgaan om nog zelfmoordterroristen te kunnen vinden.³

Ook in West-Europa waren jihadistes actief. In België traden ze op als rekruteur, als organisator. In Nederland werd de Hofstadgroep ondersteund door een paar vrouwen die vooral intellectueel het voortouw namen. In de Verenigde Staten maakte Colleen R. LaRose, alias Jihad-Jane, in 2010 furore met haar ondoordachte en slordig uitgevoerde coup om de Zweedse cartoonist Lars Vilks te vermoorden.

Voor die toegenomen rol van vrouwen binnen jihadistische netwerken na 2003 bestaat een simpele verklaring. Een belangrijke overweging voor Palestijnse groeperingen om toch vrouwen in te zetten, was van tactisch-strategische aard: vrouwen glipten eenvoudiger door de Israëliische veiligheidscontroles heen, of werden in ieder geval minder uitvoerig gecontroleerd bij wegversperringen en grensposten. De inzet van vrouwelijke zelfmoordterroristes door Al Qaeda in Irak in 2003 volgde diezelfde veiligheidslogica. Bovendien zijn vrouwen in de jihadistische logica 'goedkoper'. Vanwege de minder intensieve controle waaraan zij zich in het begin ook in de Arabische gebieden nog dienden te onderwerpen, hoefden terroristische organisaties veel minder tijd en geld in hun training te stoppen. Verder zijn vrouwen in de patriarchale cultuur van het Midden-Oosten ook minder waard dan mannen en kunnen daarom beter 'opgeofferd' worden voor de strijd. Zeker wanneer het ongehuwde of onhuwbare dochters betreft, of vrouwen wier man is omgekomen en als weduwe minder status hebben.⁴

De carrière van vrouwen in jihadistische netwerken in westerse landen heeft weer andere oorzaken. Janny Groen en Annieke Kranenberg beschreven hoe jonge moslima's via zelfstudie van het Arabisch een vorm van orthodoxe emancipatie nastreefden.⁵ Met de Koran in de hand wierpen zij zich op als

inspirators en vrijgevochten strijders voor een zuivere islam. Zo bakenden ze tevens hun beweegruimte af ten opzichte van hun orthodoxe vaders, mannen en broers. Tegen een islamitische lezing in een salafistische moskee konden hun ouders immers weinig bezwaar hebben, en zo konden ze toch zelf op pad.

Emancipatie is vaak wel een sleutelbegrip. Uit interviews met Palestijnse zelfmoordterroristes blijkt dat zij hun daad als een vorm van zelfbevrijding of zelfs van emancipatie beschouwden. Het was een manier om als vrouw op een voetstuk te klimmen. Zoals de Palestijnse Dareen Abu Aysheh verklaarde in haar afscheidsboodschap: vrouwen zijn niet alleen gemaakt om martelaren te baren, ze kunnen er ook zelf een worden.⁶

Ondanks de poging om zich te emanciperen, spelen vrouwen ook als zelfmoordterroriste meestal toch een ondergeschikte rol. Ze blijven een instrument, een wapen, in handen van organisaties of netwerken die vrijwel uitsluitend door mannen worden geleid. Soms worden vrouwen letterlijk als een op afstand bestuurbare bom ergens heen gestuurd, terwijl ze niet weten wanneer hun 'bestuurder' op de knop drukt waardoor hun bomgordel explodeert. Dit was het geval bij enkele Tsjetsjeense aanslagen. Zelfs al zouden de vrouwen er op het laatste moment van af willen zien, dan was dat niet meer mogelijk. Ze waren een moderne, terroristische versie van het kanonnenvlees uit de Eerste Wereldoorlog, pionnen op het schaakbord van mannelijke krijgsheren.

Dat was in het verleden wel anders. In 1991 verscheen een berucht boek van de Ierse journalist Eileen MacDonald met als titel *Shoot the Women First*.⁷ Waarom? Omdat die het gevaarlijkst waren. Vrouwen, zo luidde het cliché dat veelal opduikt in geschriften van terrorismebestrijders, politieagenten of tijdgenoten, hadden immers een grens overschreden. Op het moment dat zij de rol van moeder, echtgenote of huisvrouw afwierpen en zich geheel door woeste emoties lieten leiden, waren zij niet meer voor rede vatbaar. Dan waren zij meedogenloos in hun terroristische furie, hysterisch in hun haat tegen het esta-

blishment en genadeloos in het afslachten van hun slachtoffers.

Waren er vroeger meer vrouwen actief in terroristische organisaties? En waren die vrouwen ook wreder? Waren ze ook in de positie om zo meedogenloos te zijn? De geschiedenis van vrouwelijk terrorisme gaat ver terug. Denk bijvoorbeeld aan de Russische anarchiste Vera Zasoelitsj, die in 1878 een aanslag pleegde op Fjodor Trepov, de gouverneur van Sint-Petersburg.⁸ Voor de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw moeten we denken aan de vrouwen van de Rote Armee Fraktion of de Brigade Rosse, aan de Ierse separatistes of aan Amerikaanse revolutionaire militanten. Ulrike Meinhof, Gudrun Ensslin, Bernardine Dohrn, Bernadette Devlin of Brigitte Mohnhaupt zijn welhaast stijlicoon geworden. Maar waren zij de regel of bevestigden ze de uitzondering?

Recent onderzoek beweert dat vrouwen in links-revolutionaire organisaties helemaal niet bovenmatig actief waren. Volgens Margaret Gonzalez-Perez werden links-revolutionaire organisaties net zo goed gedomineerd door mannen. Vrouwen mochten meedoen, aanschuiven, maar vooral als collectief eigendom van de mannen, als recuperatiematras, als koerier en in enkele gevallen dus als icoon. Maar dat waren de uitzonderingen. Gonzalez-Perez berekende dat vrouwen vooral goed waren vertegenwoordigd in etnisch-nationalistische guerrilla-organisaties, vooral Latijns-Amerikaanse, omdat er hier ook voor hen wat te halen was en is.⁹

Dit zou betekenen dat de hoeveelheid vrouwen die zich aansluiten bij een terroristische organisatie afhangt van het type. Verschillende soorten terrorisme lijken inderdaad ideologisch aantrekkelijker of logischer te zijn voor vrouwen om aan deel te nemen dan andere. Zo wordt etnisch-nationalistisch terrorisme via families doorgegeven. Net als binnen de maffia spelen vrouwen er een cruciale rol: zij motiveren, beïnvloeden, manipuleren, houden het netwerk bijeen en stimuleren de rolpatronen van mannelijke geweldenaars en oefenen sociale druk uit op hun medelotgenoten om de familie niet in de steek te laten. En sociaal-revolutionair terrorisme kan interessant zijn omdat

revolutie ook een omkering van traditionele patriarchale relaties kan inhouden. Maar in de praktijk is dat lang niet altijd het geval.

Het blijft lastig om een ‘objectief’ antwoord te formuleren op de vraag of en wanneer en binnen welke terroristische organisaties er sprake is van een toename van de rol van vrouwen. Er zijn verschillende factoren die de rol van vrouwen kunnen aanmoedigen dan wel dempen: ideologische, sociaal-psychologische, familiale of tactische. Een profiel van ‘de vrouwelijke terrorist’ of van haar motieven is echter al even lastig in zijn algemeenheid op te stellen als het profiel van haar mannelijke soortgenoot. Britten, Amerikanen, Duitsers en Israëli’s hebben het allemaal geprobeerd. In de loop van de afgelopen decennia is er al heel wat onderzoeksgeld in gestopt. Maar dé terrorist – man of vrouw – hebben ze niet kunnen profileren (enkele nutteloze generalisaties daargelaten).

De Amerikaanse terrorismedeskundige Mia Bloom stelde onlangs dat de drijfveren voor vrouwelijke terroristen samengevat kunnen worden in vijf kernbegrippen: ‘revenge, redemption, relationship, respect and rape’.¹⁰ De vraag is of dit typisch vrouwelijk is. Marc Sageman toonde eerder al aan dat een aantal van die motieven ook voor mannen geldt. Ook zij zijn uit op wraak en worden vaak lid van een terroristische groep of netwerk via vrienden of familierelaties. En Louise Richardson vatte de motieven van terroristen eerder eveneens samen als de zucht naar ‘wraak, roem en erkenning’.¹¹ De enige ‘r’ die in het rijtje van Bloom typisch vrouwelijk genoemd kan worden, is de traumatische ervaring van een ondergane verkrachting, die een vrouw in een islamitisch-orthodoxe omgeving inderdaad tot het uitvoeren van een aanslag kan brengen (om de ‘eer’ van zichzelf of haar familie te herstellen bijvoorbeeld). Maar voor seculiere terroristische organisaties geldt dit veel minder. Bloom geeft wel aan dat vrouwen vaker via de andere sekse worden overgehaald om terrorist te worden, terwijl mannen hiervoor zelf zouden kiezen, of door hun vrienden worden meegenomen.

Een algemeen geldend profiel van de drijfveren, beweegredenen en omstandigheden van vrouwelijke terroristen optekenen, is dus niet mogelijk. Iedereen die in dit boek een algemeen antwoord hoopt te vinden op de vraag waarom vrouwen met bommen gooien, of die wil horen dat vrouwen inderdaad gevaarlijker zijn, zal teleurgesteld worden. Het statistische materiaal is te dun of levert vooral gemeenplaatsen op. Toch wil ik met dit boek wel enig inzicht proberen te geven in het fenomeen van terroristische of radicale vrouwen.

De gevaarlijke vrouw als stereotype

Dit is niet het zoveelste algemene boek over gender en terrorisme. In dit boek zijn tien verhalen opgetekend over vrouwen die als lid van een terroristisch netwerk werden gezien: vijf vrouwen uit de jaren zeventig en tachtig en vijf vrouwen uit het zeer recente verleden. De tien portretten zijn opgesteld mede op basis van nieuw archiefmateriaal en interviews met betrokkenen, voor zover ze nog leefden en bereikbaar waren. Ze zijn gekozen op basis van stereotypering in de media, door vaak mannelijke terrorismebestrijders. Drie verhalen spelen zich af in Nederland (Lidwina Janssen, Hansina Uktolseja en Abida K./Soumaya S.¹²), één in België (Malika El Aroud), twee in Duitsland (Ulrike Meinhof en Beate Zschäpe), twee in de Verenigde Staten (Angela Davis en Bernardine Dohrn), één in Rusland (Zarema Moezjachojeva) en één in Colombia (Tanja Nijmeijer). Hiermee ligt de nadruk op de westerse wereld, met een uitstapje naar Tsjetsjenië/Rusland, dat als een grensgeval beschouwd kan worden. Want de westerse wereld leert ons het meeste over onze eigen samenleving en de omgang met (angst voor) terrorisme nu.

Het mechanisme van stereotypering door westerse veiligheidsdiensten en in de westerse media is ook veel interessanter dan dat in het Midden-Oosten, waar immers nauwelijks sprake is van een vrije publieke ruimte. Beeldvorming en stereotypering zijn daar niet los te zien van de manipulatie door auto-

ritaire regimes. Taal en toegang tot bronnen bemoeilijken daar bovendien het onderzoek. Voorts is het daar nog veel moeilijker vast te stellen of we te maken hebben met een ‘echte’ terrorist of met criminalisering van politieke tegenstanders door het regime.

De vragen die per verhaal steeds zullen worden behandeld, zijn: 1) Welke rol vervulde de vrouw in kwestie binnen de militante of terroristische beweging waarvan ze deel uitmaakte en hoe kwam ze daar terecht? 2) Hoe werd ze door de terrorismebestrijders en in de media neergezet, wat zegt dat over de cultureel bepaalde angstbeelden en gevoelens van dreiging ten aanzien van (vermeende) terroristes, en welke gevolgen had dat voor de praktijk van terrorismebestrijding? 3) Welke speelruimte had ze om te deradicaliseren, eruit te stappen dan wel om aan de greep van die beeldvorming te ontkomen?

Dit boek gaat daarom ook vooral over de terroristische vrouw in onze beeldvorming, over de gevaarlijke vrouw als cultureel stereotype in een bepaalde samenleving. Dat er altijd vrouwen bij terroristische netwerken betrokken waren en zullen zijn, staat wel vast. Maar wanneer halen ze het nieuws? Als ze een bomaanslag plegen? Als ze vriendin zijn van? Als ze tot onze verbeelding spreken? En hoe halen ze het nieuws? Dit boek is geschreven om aan de hand van concrete verhalen over vrouwelijke terroristen te laten zien dat overheden en samenlevingen altijd ook cultureel bepaald tegen terrorisme aankijken. De angst voor terrorisme en de maatregelen die worden genomen, hangen niet alleen samen met de aard van de dreiging (als die al objectief is vast te stellen), ze hangen ook samen met de culturele en normatieve preoccupaties van diezelfde samenleving of binnen diezelfde overheidsorganisatie.

Het is bekend dat burgers hun inschatting van de ernst van de terroristische dreiging niet maken op basis van cijfers, maar op basis van de berichtgeving in de media. Dat hangt natuurlijk wel samen met de aard van een aanslag of het aantal slachtoffers, maar er zit ook altijd een subjectief en suggestief element bij.¹³ Hoe bang is een samenleving voor gevaarlijke vrouwen?

Wanneer worden vrouwen als gevaarlijk geportretteerd? De dominantie van vrouwen in de beeldvorming over terrorisme wordt dus niet alleen bepaald door interne factoren binnen de desbetreffende terroristische organisatie, of door hun eigen motieven en biografie, maar wordt ook extern geprojecteerd. In sommige plaatsen, tijden en culturen valt het meer op als een vrouw naar de wapens grijpt. In sommige culturen is het beeld van zo'n gevaarlijke vrouw veel provocerder.

In de tien verhalen koppelen we het binnenperspectief (het verhaal van de vrouw, vanuit haar organisatie of netwerk) aan het buitenperspectief (van de bestrijdende organisatie of samenleving). Soms was er inderdaad sprake van een relatief groot aantal vrouwen in terroristische organisaties. Maar vaak berustte de verhoogde waarneming van vrouwen eerder op een grotere gevoeligheid voor de rol die zij speelden. Daarbij speelt ook de zogeheten medialogica een rol. De medialogica dicteert dat iets pas wordt waargenomen als het dramatisch is, als het afwijkt en als het gepersonaliseerd is of kan worden. Zeker in een beeldcultuur, met een overvloed aan nieuws, informatie, berichten en ontelbare fora, is elke krant, elke nieuwszender koortsachtig op zoek naar nieuws dat eruit springt.¹⁴ Verhalen over vrouwelijke terroristen vallen inderdaad op. Dit weten hun organisaties ook. De eerste vrouwelijke zelfmoordaanslag in de Palestijnse gebieden, door Wafa Idris, leverde enorme media-aandacht op voor de Al Aqsa-brigades. Ze werd als lippenstiftmartelaar en als femme fatale afgeschilderd en bezorgde de Palestijnse zaak een hoop gratis publiciteit.¹⁵

Vaak worden in de berichtgeving over vrouwelijke terroristen psychologiserende, emotioneel-relatieve stereotyperingen gebruikt. De vrouwelijke terrorist als een hysterische weduwe, een ontaarde moeder of gefrustreerde studente. Waarschijnlijk verwachten veel mensen van vrouwen niet zo'n geweldsdaad. Ze zijn er immers om leven voort te brengen, luidt het cliché. Het is soms extra schokkend om te lezen dat een jonge vrouw zich opblaast. Van mannelijke terroristen kijken we blijkbaar minder op. Die worden ook anders beschreven, met meer oog

voor hun ideologische of politieke rol (denk aan de stereotypering van Osama bin Laden als ‘de sjeik’, Ayman Al-Zawahiri als ‘de dokter’, of de Tsjetsjeense Dokoe Oemarov als ‘het ben-dehoofd’).

Deze stereotyperingen zijn niet alleen van de media afkomstig. Het is een algemeen sociaal-psychologisch proces, vaak ook geïnitieerd door veiligheidsdiensten of terrorismebestrijders zelf. Na een gruwelijke aanslag, of na de onthullingen over een vermeende gruwelijke aanslag, hebben mensen behoefte aan duiding. Stereotypes voorzien in de behoefte de afwijkende, gruwelijke of onbegrijpelijke informatie omtrent terroristische aanslagen in een begrijpelijk hokje te stoppen. Dat geeft nog een zeker gevoel van controle, het scheidt orde in de chaos die de terrorist, of de angst daarvoor, achterliet. Stereotypering wordt echter ook gebruikt om terroristische organisaties en daders te delegitimeren of te bagatelliseren: het zijn slechts opstandige pubers, rebellen, hysterische vrouwen enzovoort. Het kan ook een vorm van psychologisch vijanddenken zijn: de tegenstander wordt gereduceerd tot een karikatuur om hem belachelijk te maken, of juist om de strijd tegen zo’n ‘onmenselijke psychopate’ te rechtvaardigen en alle middelen uit de kast te trekken.

Tegelijkertijd kan de typische beeldvorming over vrouwen ook leiden tot het tegenovergestelde: een enorme onderschatting van de rol van vrouwen binnen radicale netwerken. Ook dat zien we terug in deze portretten.

Het belang van beeldvormingsonderzoek

Het algemene punt dat hier wordt gemaakt, is dat de interpretatie van terroristische dreigingen, de keuze van de bestrijdingsmiddelen en dus het verloop van de geweldsspiraal voor een deel ook door onszelf worden bepaald.¹⁶ Een dreigingsinschatting is altijd ook normatief en cultureel ingekleurd. Terroristen dagen het gezag uit. Ze zijn eropuit een samenleving, een politiek bestel of een regering te ondermijnen. Dat is de

redenering. Maar wanneer laat zo'n samenleving zich uitdagen en wanneer niet? Wanneer worden vrouwelijke terroristen als probleem beschouwd? Hoe worden ze dan waargenomen? En wat voor effect heeft dat op die vrouwen zelf?

Het is belangrijk om ons te realiseren dat terroristische organisaties de samenleving angst proberen aan te jagen en te profiteren van dramatische berichtgeving. Dat hebben ze nodig voor hun voortbestaan. Om terrorisme op de lange termijn succesvol te kunnen bestrijden, is het nodig om naast de tactische, preventieve en repressieve veiligheidsmaatregelen op de korte termijn ook aandacht te besteden aan de vraag hoe terrorisme zijn aantrekkingskracht, gewelddadige 'glamour' en 'cool' kan verliezen. Wanneer het de samenleving minder angst aanjaagt, minder de voorpagina's beheerst, minder schokeffecten en horrorberichtgeving teweegbrengt, wordt het voor terroristen en in het bijzonder voor potentiële terroristen en sympathisanten minder aantrekkelijk om hierbij te willen horen. De strijd tegen terrorisme is dus ook en vooral een strijd tegen de toekomstige aantrekkingskracht ervan op mogelijke aanhangers. Stereotyperingen genereren meer aandacht dan ze verdienen. Ook de berichtgeving, de informatieverstrekking over terrorisme, of dat nu door de medewerkers van veiligheidsdiensten of politieagenten gebeurt, door journalisten of via de sociale media, zou daarop aangepast moeten worden. Minder mobilisering, minder zichtbaarheid vermindert angst, ontnemt potentiële terroristen hun mediasucces en houdt het dreigingsbeeld realistischer. Waarbij we moeten aantekenen dat onderschatting van de vrouw, simplificering van haar rol en miskennis van haar strategische bijdrage aan een terroristische organisatie minstens zo desastreus kunnen zijn. Ook dat zullen we terugzien in enkele van de hier opgetekende portretten.

Stereotyperingen, ten goede of ten kwade, verbloemen hoe dan ook de feitelijke motieven en achtergronden van een radicaliseringstraject. Wanneer we een terroriste alleen als 'naïef meisje' afbeelden, of haar juist te snel als hysterische staatsvijand of ontaarde moeder zien, ontnemen we onszelf aankno-

pingspunten voor de strijd tegen terrorisme. Te snelle stigmatisering van een ‘gevaarlijke vrouw’ als meedogenloze terroriste, belet het zicht op haar mogelijke twijfels en versterkt haar juist op het pad dat ze misschien nog slechts aarzelend had betreden. Psychologisering van vrouwen als onschuldige slachtoffers in dienst van mannen, of juist als verleidsters zonder moraal, reduceert hen tot een karikatuur. Dat verdoezelt echter dat de inzet van vrouwen niet alleen afhangt van de motieven van die individuele vrouw, maar ook van de strategie, de tactiek of het doel van de bredere organisatie of het netwerk waartoe ze behoort.

Dit boek levert een bijdrage aan de deconstructie van dit soort processen van beeldvorming en stereotypering, en daarmee hopelijk ook aan een beter begrip van de effecten van terrorisme en de strijd ertegen. De tien portretten zijn opgetekend op basis van deze overwegingen. De vrouwen zijn gekozen omdat zij stereotypen vormen van terroristisch geweld en militant activisme. Ze waren niet allemaal even ‘schuldig’, het waren niet allemaal meedogenloze terroristes. Ze waren ook niet allemaal even berucht of beroemd. Sommigen hadden een iconische status. Anderen verdwenen weer snel uit de aandacht. De spiraal van provocerend gedrag, waarneming en radicalisering-via-de-media produceerde soms ook zijn eigen terroristes. In de jaren zeventig leek het er in landen als Duitsland of de Verenigde Staten soms op dat het angstbeeld ‘vrouw met bom’ effectiever was dan de feitelijke acties die door vrouwen werden gepleegd. Tegenwoordig zijn vrouwen (net als mannen) echt gevaarlijker, ze plegen vaker zelfmoordaanslagen.

Het is in dit licht opmerkelijk dat in Nederland zowel in de jaren zeventig als in de jaren na 9/11 vrouwen betrokken waren bij terroristische netwerken, maar dat daar heel verschillend op werd gereageerd. Net zoals samenlevingen cultureel gevoelig zijn voor bepaalde soorten terroristen, daar angstiger op reageren dan op andere groepen, zo werken vrouwelijke terroristen in sommige tijden en plaatsen meer op de zenuwen dan in andere. Dit heeft dus niet alleen met hun aantal, hun mate van

gewelddadigheid of meedogenloosheid te maken, maar ook met culturele stereotypen en met de mate waarin ze bestaande normen en waarden in een land provoceren. De gevaarlijke vrouw zegt dus minstens zoveel over onze angsten en onze culturele ontwikkeling als over die vrouwen zelf.

PRIVÉCOLLECTIE: BETTINA RÖHL

Ulrike Meinhof, 'ontaarde moeder'¹

Het is een prachtige dag in mei en de zon beschijnt een ruime, witgepleisterde villa in de Miquelstraße in een chique wijk in het zuidwesten van Berlijn. De villa huisvest het Deutsche Zentralinstitut für Soziale Fragen van de Vrije Universiteit. In de leeszaal van het instituut zit een jongeman zenuwachtig te roken, tegenover hem zit een 36-jarige vrouw die eveneens de ene na de andere sigaret opsteekt. Het zijn Andreas Baader en Ulrike Meinhof. De 27-jarige Baader is inmiddels al gearresteerd voor een brandaanslag, maar mag onder bewaking met de bekende journaliste Ulrike Meinhof aan een boek over marginale jongeren werken. Zijn twee bewakers vervelen zich. Maar niet voor lang. Twee jonge vrouwen zijn binnengekomen en laten om elf uur Gudrun Ensslin en een man binnen, beiden met bivakmuts op en bewapend met revolvers. Ze schieten een medewerker van het instituut in zijn arm en stormen de leeszaal binnen. De bewakers worden verblind door een traangaspistool. Een heftig gevecht volgt. In het strijdgewoel springt Baader uit het raam. Meinhof, die van de bevrijdingsactie op de hoogte was, maar net zou doen alsof ze van niets wist en dus zou blijven zitten, nam het besluit van haar leven. Ze sprong Baader achterna, een toekomst vol geweld tegemoet.²

Ulrike Meinhof wordt vaak neergezet als de moeder van het Duitse terrorisme, zoals zich dat in de Rote Armee Fraktion (RAF) en aanverwante groepen vanaf 1970 tot in de jaren negentig in de

Bondsrepubliek manifesteerde. In de volksmond werd de RAF als Baader-Meinhof-Bande of -Gruppe aangeduid, al naargelang de politieke positionering van de spreker. Meinhof was geen onbekende in het publieke debat. Toen ze op 14 mei 1970 aan de bevrijding van Andreas Baader deelnam, was ze een gevierd publiciste. Ze was de pupil van de Oost-Duitse communisten en ster van de Hamburgse mediajerset. Ze was getrouwd, gescheiden en had twee dochtertjes. De Duitse media smulden van Meinhofs val. Iedereen vroeg zich af wat Meinhof bezielde om haar succesvolle bestaan als auteur en programmamaakster op te geven. In de veertig jaar die er sindsdien zijn verstreken, keerde en keert die vraag nog steeds terug: waarom? Waarom liet ze haar kinderen in de steek en nam ze deel aan bankovervallen, autodiefstallen en bomaanslagen? Waarom liet ze zich door de intellectuele laagvliegers Andreas Baader en Gudrun Ensslin inpakken? En waarom pleegde ze in 1976, vier jaar nadat ze was gearresteerd, zelfmoord in haar cel in Stammheim?

Wat de analyse van Meinhofs radicale biografie en de daaromheen ontstane beeld- en mythevorming zo interessant, maar ook ingewikkeld maakt, is dat Meinhof op het moment dat ze 'terroriste' werd, al een carrière als publieke figuur had opgebouwd. Ze was niet zomaar iemand. Ze had veel vrienden, ook hooggeplaatsten, maar minstens net zoveel vijanden, vooral onder de conservatieve politieke elites. Haar aansluiting bij de RAF was een slijtzwam, die de tegenstellingen tussen links en rechts in de West-Duitse politieke cultuur aanscherpte. Tevens lieten de mediareacties op haar keuze voor het terrorisme – in het bijzonder de mythe rond het 'verraad' aan haar dochters – zien hoe vastgeroest de rolpatronen in het West-Duitsland van de jaren zestig en zeventig nog lagen, en hoezeer privé en politiek met elkaar verweven waren.³ Dit verhaal is als eerste hoofdstuk een goed voorbeeld van de stelling dat de speelruimte van een vrouwelijke terrorismeverdachte niet alleen wordt bepaald door de organisatie waarvan ze lid is, maar net zo goed door de beeldvorming en media-aandacht die haar in gijzeling kan houden.